

دانشگاه تهران

دانشکده علوم اداری و مدیریت بازرگانی

موضوع:

تحقیق پیرامون نقش شرکتهای تعاونی

در بازرگانی ایران

پایان نامه فوق لیسانس

استاد راهنما :

جناب آقای دکتر حسن ستاری

هیئت داوران :

نوراد

آقایان : دکتر زارعی

تهیه و تنظیم او : مسعود قرچه داغی دانشجوی
فوق لیسانس رشته مدیریت بازرگانی دانشکده
علوم اداری و مدیریت بازرگانی .

۱۳۴۸

اردیبهشت ماه

۲۵۷

عنوان نگارانی : اناداف
۴۶۲۴۷
تلفن : ۴۶۲۴۸
مزدوق پستی : ۲۶۷۴

دانشکده علوم اداری و مدیریت بازرگانی

رساله آقای مسعود قرچه دانی درباره (تحقیقی پیرامون نقش شرکت‌های
تعاونی در بازرگانی ایران) در جلسه مورخ ۴۸/۶/۴ هیئت رسیدگی
مطرح گردید و با درجه (ش) بتصویب رسید .

عضو هیئت

آقای نوراد

عضو هیئت

دکتر زارعی
در زنده

استاد راهنما

دکتر ستاری

فهرست مندرجات

صفحه

موضوع

الف

موضوع تحقیق

انگیزه انتخاب موضوع

روشهای تحقیق

۱

فصل اول - شرکتهای تعاونی

۳

بخش دوم - مکتبهای تعاونی (اصول مکتب راجدیل)

۶

اصول اساسی تعاون

۹

مکتب تعاونی در آلمان

۱۱

اصول اساسی صندوقهای تعاونی رایفایزن

۱۴

مکتب تعاونی ویلملم هانس

۱۵

مکتب تعاونی دانمارکی

۱۸

بخش سوم - بحث تطبیقی درباره نهضت تعاونی در کشورهای توسعه نیافته

فصل دوم - تعاون در اقتصاد روستائی

۲۸

بخش اول - نهضت تعاون روستائی

۳۲

سیر تکاملی شرکتهای تعاون روستائی در ایران

- ۳۵ بخش دوم - لزوم گرایش بسوی شرکتهای تعاونی
- ۳۶ دلایل اقتصادی
- ۳۶ دلایل فنی
- ۳۷ نوع مالکیت قبل از تصویب قانون اصلاحات ارضی
- ۳۹ روابط مالک و زارع
- ۴۰ مساحت اراضی زراعتی
- ۴۳ بخش سوم - اعتبارات کشاورزی
- ۵۱ انواع اعتبارات از نظر مدت و امها
- ۵۲ اعتبارات میان مدت (الف)
- ۵۳ اعتبارات دراز مدت (ب)
- ۵۷ میزان بهره و امهای دریافتی
- ۶۵ بخش چهارم (تکافوی و امهای اخذ شده برای تامین احتیاجات کشاورزی
- ۶۷ نحوه مصارف و امهای دریافتی
- ۶۹ تمایل کشاورزی به نحوه مصرف و امهای اضافی
- ۷۳ بخش پنجم (بازاریابی کشاورزی از نظر اقتصادی)
- ۷۷ نحوه فروش محصولات کشاورزی

۷۸	تجهیز پسران از روستائیان
۸۰	میزان بدهی خانوارهای نمونه
	فصل سوم (بررسی شرکتهای تعاون روستائی موجود)
۸۳	بخش اول (شرکتهای تعاون روستائی
۸۴	مخارج کشاورزی
۹۵	بخش دوم (مدیریت در شرکتهای تعاون روستائی)
۱۰۲	مشکلات شرکتهای تعاون روستائی
۱۰۴	شرکتهای تعاونی نمونه
۱۰۵	فعالیتهای شرکت نمونه
۱۰۷	تاثیر شرکتهای تعاونی در تغییرات نظام اقتصادی ده
۱۰۸	پس انداز سرمایه گذاری
۱۰۹	سهم کشاورزی از محصول ملی
۱۱۰	تعیین روند توسعه شرکتهای تعاونی روستائی
۱۱۷	نتیجه

موضوع تحقیق :

پس از وقوع انقلاب صنعتی در انگلستان و گسترش دامنه آن به نقاط دیگر جهان بتدریج مسائل جدید و خاصی همراه با شرایط نوین صنعتی در جوامع شهری مطرح گردید که توانست ارتباط و روابط اجتماعی کهن را که وابسته به شرایط گذشته بود بگسلد و یک سلسله مسائل خاص و نوینی را طرح کند که همگام و هم آهنگ با شرایط صنعتی تازه باشد .

قوای حاکم بر جوامع مختلف ابتدا برای حفظ شرایط اجتماعی کهن به تلاش همه جانبه برخاسته و با شدت و نیروی هر چه تمامتر اقدام به سرکوبی نیروی تازه اجتماعی نمودند . چون زیربنای اقتصادی کهن در نتیجه تصحیح و گسترش تکنیک مدرن دگرگونی عمیقی پیدا کرده بود و دیگر ترکیه برسنتهای گذشته نمیتوانست مورد نیروی خلاقه و شریخی باشد . لذا این تحول نوین در جوامع مختلف به صور و انحاء گوناگون به وقوع پیوست استقرار شرایط نوین در بعضی موارد موجب انتقال قوای عالی حاکمه از طبقه ای به طبقه دیگر گردید . ابتدا نضج نهضت افکار تحولات جامعه در چهار چوب جوامع شهری بود ولی بتدریج که دامنه تمدن نوین گسترش پیدا کرد پای

ب

روستائیان نیز به صحنه عمل کشیده شد .

در کشور های نوخاسته که تقریباً ۷۵٪ ساکنین آنها راد هقانان تشکیل میدهند اغلب بعد از پایان جنگ دوم جهانی در معرض هجوم افکار جوامع صنعتی قرار گرفتند . بعضی از رهبران اندیشمند و متفکران ملل قبل از ایجاد هرگونه دگرگونی و وقوع تحولات عمیق اجتماعی توجه خاصی نسبت به توسعه اقتصادی و تغییر زیربنای اقتصادی کهن حاکم بر اجتماع خود نمودند و بر مبنای این تز اجتماعی و اقتصادی بود که قانون اصلاحات ارضی نیز در ایران در ششم بهمن ماه ۱۳۴۱ از تصویب ملی گذشت و همراه با تصویب این قانون لزوم تشکیل و توسعه نهضت تعاونی در روستاها به موقع اجرا گذاشته شد .

بررسی تأثیر ثمربخش توسعه نهضت تعاونی در حیات اقتصادی و اجتماعی کشاورزان در این تحقیق مورد نظر است ، هدف این است که نشان داده شود که در اثر اجرای قانون اصلاحات ارضی و تشکیل شرکتهای تعاونی روستائی چگونه درآمد سرانه اعضاء شرکتهای افزایش یافته و نقش این افزایش درآمد در درآمد ملی و توسعه اقتصادی و بازرگانی داخلی و خارجی ایران چیست .

ج

شرکتهای تعاون روستائی که در این تحقیق مورد بررسی قرار گرفته اند
از نوع شرکتهای تعاونی چند جانبه هستند و نوع خاص از شرکتهای تعاونی
مورد بررسی نمیباشند .

انگیزه انتخاب موضوع

اهمیت توسعه اقتصادی و ایجاد رفاه و سعادت جامعه و تحرک نیروهای خفته ولی خلاق و عظیم روستائیان در سرنوشت اقتصادی و اجتماعی جامعه کهن و شکوهمند ایران تا تأثیر بسزا و فوق العاده ای دارد .

تحرک نیروی کشاورزان جز از طریق انتخاب عامل اقتصادی راه دیگری نمیتواند داشته باشد . این عامل قطعی و حاکم بر سرنوشت اقتصاد روستائی از راه گسترش نهضت تعاونی که راهی بین اقتصاد سرمایه داری و اصول اشتراکی ایست امکان پذیر میگردد . نهضت تعاونی پیشرو دموکراسی و راه سالم دگرگونی عمیق اجتماعی در بوم روستائی ایران میتواند باشد .

در نتیجه اجرای قانون اصلاحات ارضی که موجب دگرگونی زیربنای اقتصادی در روستاها میباشد . برای حمایت از مالکین جدید و هدایت آنها در پهنه تولید کشاورزی احتیاج به نیروی خلاقه تازه ای میباشد که از یک طرف میتواند احتیاجات عالی کشاورزان را تأمین کند و از طرفی قادر باشد که در نتیجه خروج عامل مدیریت مالک از صحنه تولید کشاورزی جانشین مناسبی برای این امر باشد .

تا این برنامه بزرگ اجتماعی به ثمر برسد و اثر خلاقه و شگرف

خود را در حیات اقتصادی کشور به ظهور رساند .

موفقیت این برنامه بزرگ ملی اثری قاطع و همه جانبه در حیات

اجتماعی ایران دارد .

بنابراین علت انتخاب چنین موضوع تلاشی ایست پی گیر تا حد امکان

برای مطالعه و بررسی رفع معایب و نواقص شرایط اقتصادی و اجتماعی

موجود در راه گسترش نهضت تعاونی در روستاها و کوششی ایست برای پیدا

کردن راههای منطقی در رفع مشکلات موجود .

بی تردید اجرای برنامه اصلاحات ارضی به مسئله نهضت تعاونی

در روستاها اهمیت بزرگی بخشیده و تغییر نظام ارباب و رعیتی در جوامع

روستایی شرایط نوینی را به وجود آورده است که با شرایط مستقر از پیش تفاو

فاحشی دارد . در این شرایط روستائیان نیاز بیشتر به حمایت اقتصادی

سیاسی مجریان برنامه دارند . و این مقصود بدست نخواهد آمد جز از

طریق گسترش معقول و همه جانبه نهضت تعاونی در روستاها .

روشهای تحقیق :

«گسترش علوم اجتماعی از ابتداى قرن بیستم بسیار چشم گیر و قابل توجه بوده است . مسائل و موضوعات عدیده در این علوم بسـه نحو علمى بررسی شده و جوابهای روشن تر برای پاره ای از سئوالات بدست آمده است . قسمتی از این گسترش سریع و پاره ای از این امکانات را باید نتیجه مستقیم استفاده از روشهای تحقیق علمى دانست . به کمک این روشهاست که دیگر تکیه بآراء اقوال — متقدمان برای بحث و فحص مطالب این علوم کافی نمینماید بلکه نظرات و فرستهای پیشنهادی بطور علمى به موقع آزمایش و تجربیه گذاشته میشود و نتایج قابل اطمینان آنها مبنای اظهار نظر و — قضاوت بعدی قرار میگیرد ، بنابراین امید فراوان است که با توسعه و تکامل این روش ها و افزایش میزان استفاده از آنها در رشته های مختلف علوم اجتماعى این قسمت از اطلاعات و دانستنیها^ی آدمی رفته رفته از صورت يك علم نظرى بصورت علمى تجربى درآید و باین ترتیب در باره مسائل مختلفه این علوم توافق نظر بیشتری —

مشهود افتد» (۱)

(۱) خسرو — مهندسی روشهای تحقیق در علوم اجتماعى — جلد اول
انتشارات مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعى .

مطالعه قرار گرفته و در تهیه فصول این مجموعه از آنها استفاده کامل بعمل آمده است .

در مورد استفاده از روش دوم ، چون پس از فراغت از تحصیل دانشگاهی دوره لیسانس مستقیماً "سالیان متمادی در محیط روستا مشغول کشاورزی - گردیدم و از نزدیک گرفتاریها و مشکلات اقتصادی و اجتماعی روستائیان را مورد مطالعه قرار داده ام بنابراین اساس استفاده از روش دوم بر روی - مشاهدات عینی و تجارب عملی چندین ساله و تماس فعلی ام با شرایط روستائی قرار گرفته است .

چون ریاضیات وسیله ای مطمئن و غیر قابل تردید در مطالعات اقتصادی - ایست باین علت فصل سوم و نتیجه گیری این تحقیق بر مبنای تحقیقات آماری که بوسیله مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی بخش روستائی وابسته به دانشگاه تهران به عمل آمده قرار دارد . خوشبختانه تحقیقات آماری این مؤسسه کلاً "از ناحیه به عمل آمده که سالیان متمادی در آن ناحیه به امور کشاورزی اشتغال داشته ام . محاسبات ریاضی بر مبنای بررسیهای آماری مزبور مستقر است - نتیجه گیری این تحقیق بر مبنای محاسبات آماری ریاضی معمول در آمار اقتصادی و اقتصاد ریاضی استوار است

فصل اول

شرکتهای تعاونی

بخش اول

شرکت تعاونی چیست ؟

” شرکت های تعاونی سازمانهایی هستند که امروزه در کلیه

کشورهای جهان عملاً ” مورد استفاده قرار گرفته اند ”

و مردم به روشهای مختلف در راه تاءمین نیازمندیهای دائم زندگی به صورت —

گوناگون از آنها استفاده میکنند و بطور کلی اصول شرکتهای تعاونی در راه تاءمین

رفاه اجتماعی و ارتقاء سطح اقتصادی به خدمت جوامع بشری درآمده است —

خصوصیات اساسی که کلیه شرکتهای تعاونی که در آنها با هم مشترکند عبارتند از:

۱- «شرکتهای تعاونی متشکل از افرادی هستند که بمنظور انجام

دادن اموری گرد هم آمده اند که هر یک به تنهایی از عهده انجام

آن برنمیآید» (۱)

(۱) سازمان مرکزی تعاون کشور (نخست وزیر) آموزش و ترویج در نهضت —

تعاون نشریه شماره ۱۳ فصل اول صفحه ۱

۲- "هدف شرکتهای تعاونی انجام دادن خدماتی است که در

زندگی افراد مزبور لازم و بسیار ضروریست."

۳- "شرکتهای تعاونی بر اساس (خودیاری) مبتنی هستند باین

معنی که افراد عضو شرکت مسائل مشترك را بصورت گروهی حل میکنند"

۴- "شرکتهای تعاونی برای انجام خدمت تشکیل میشوند و -

هدفشان سود نیست."

یکی از تعاریف شرکتهای تعاونی که بسیار مورد استفاده قرار گرفته عبارت است

از اینکه شرکت تعاونی یک سازمان کسب و کار است و به افراد تعلق دارد که خدمات

آن استفاده می‌برند. نظارت بر امور آن بطور مساوی بعهده کلیه اعضا گذارده

شده و مازاد درآمد حاصله از عملیات آن به تناسب استفاده اعضا از خدمات

شرکت بین آنها تقسیم میگردد بنا بره قول آقای و. پ. واتکینز (

"شرکت تعاونی نوعی سازمان اجتماعی ایست که بر پایه های وحدت

اقتصاد، دموکراسی، برابری و آزادی استوار است" (۱)

بخش دوم

مکتبهای تعاونی

اصول مکتب راجدیل

بیست و هشت تن از کارگران صنعتی یکی از شهرهای کوچک انگلستان بنام راجدیل در سال ۱۸۴۴ مجموعی تشکیل دادند تا راهی برای مبارزه با گرانی روز افزون قیمت خواربار و تأمین زندگی نسبتاً "مرفه ای برای خود پیدا کنند". این عده که همه در شرایط کارگری آن روز که همراه با منتهای فقر و تهی دستی بود زندگی میکردند و از هیچ عقیده و مرام سیاسی جانبداری نمی نمودند فقط گرانی روز افزون مایحتاج زندگی و سیر صعودی قیمتها آنها را باین فکر واداشته بود این کارگران که یکی از طرق طبیعی علیه بر مشکلات اقتصادی و عصر ماشین و تسلط سرمایه های غول آسایه صحنه اقتصاد آزاد را انتخاب کرده بودند و آنها به راهنمایی یکی از همکاران باهوش و باتجربه خود چارلز هوارت شرکت کوچکی را تشکیل دادند که اساس کار آن عده شرکت های تعاونی امروز را پایه گذاری نموده است.

گسترش دامنه فعالیت حیرت انگیز شرکت های تعاونی مزبور محدود بوده

بخش مصرف گردید و نهضت تعاونی به فعالیتهای تولیدی مؤسسات بزرگ

اقتصادی و واحدهای کشاورزی تعمیم پیدا کرد . بطوریکه امروز بسیاری از —
 مشخصان امور اقتصاددان مشهور این نهضت نوخاسته راراهی نوین میان
 اقتصاد اشتراکی از یکطرف و اقتصاد آزاد از طرف دیگر میدانند و گسترش دامنه
 آنرا به لحاظ تأمین رفاه اجتماعی و برتری اقتصادی در جوامع بشری ضروری میشناسند .
 آنچه موجب موقعیت اصول راچدیل در جهان شد مجموعه قوانینی است

که رؤس آن عبارتند از:

سازمان اداری

” سازمان اداری شرکت تعاونی راچدیل عبارت بود از یک نفر
 رئیس و یک نفر خزانه دار و یک نفر دبیر با اضافه سه نفر مدیر برنامه هیئت
 مدیره و پنج نفر رئیس داخلی و تعدادی همکار آزاد . این عده
 هر سه شنبه ساعت (۱) ۸ بعد از ظهر جلسات هفتگی هیئت
 مدیره را تشکیل میدادند و در این جلسات هفتگی خط مشی شرکت
 نحوه و عملیات آنرا از نظر اقتصادی و اجتماعی تعیین میکردند و در
 ماههای ژانویه و آوریل مجمع عمومی شرکا بنا بدعوت هیئت مدیره
 تشکیل میگردد و در این جلسه خط مشی عمومی شرکت تعیین و —
 تصویب میشود .”

” درهای شرکت بروی همه باز است هر کس از هر نژاد و رنگ و —
 مذہب و عقیدہ سیاسی میتواند تقاضای عضویت بنماید ولی متقاضی
 عضویت باید از نظر اصول بوسیله د و نفر معرفی بشود و معرفت
 و نام و شغل و محل اقامت و سایر مشخصاتش را برای شرکت معلوم
 و معین دارد . و سپس با تصویب هیئت مدیره به عضویت پذیرفته
 میشود .”

۱ - قواعد مربوط به عملیات ، بازرگانی مؤسسه .

۲ - اصول اساسی تعاونی

۳ - قواعد بازرگانی مؤسسه راچدیل

۱ - (ماده ۲۳ اساسنامه شرکت تعاونی راچدیل صراحت دارد بر

اینکه فروش نقدی است و اقدام به عملیات اعتباری و نسیه فروش توسط کارمندان
 ()

” شرکت تعاونی اکیداً ممنوع است . و اگر کارمندی برخلاف رفتار

کند مجازات خواهد شد ”

اصول اساسی کار شرکت راچدیل بر مبنای روش نقدی استوار است

۲ - قیمت کالا در این شرکت بر مبنای بازار آزاد و مطابق عرضه و تقاضای بازار

ی تعیین میگردد . و این کار به منظور جلوگیری از ایجاد بازار سیاه در صحنه فعالیتها
شرکت بود و تفاوت قیمت بازار در پایان سال بعنوان سود بین شرکا به نسبت
خرید هایشان تقسیم میگردد .

اصول اساسی تعاونی

در شرکت راچدیل آنچه مورد نظر است شخصیت انسانی شریک است نه میزان
سرمایه او آراء به نسبت سهام شرکاء تقسیم نمیشود بلکه بر اساس فردی است
یعنی هر نفر از شرکاء صرف نظر از میزان سرمایه اش دارای یک رأی خواهد بود .
شرکت به غیر از اصول مذکور در فوق دارای مقررات خاصی دیگر برای پذیرش -
اعضاء جدید بود . ایجاد ذخیره - تأمین سرمایه نیز داشت . قواعد و اصول
برجسته ای را که پیشروان راچدیل در اساسنامه گنجانیدند و در آن زمان بسیار
مبتکرانه و بیسابقه بوده و بدین علت است که شارل ژید میگوید آئین
شرکتهای تعاونی فقط محصول مغز و ذهن چند دانشمند نیست بلکه توده
مردم در تنظیم آن دخالت تام داشته اند .

راخ CHARL HOVARTE "یکی از دانشمندان شارل هوارت"

که از پیشقدمان نهضت راچدیل بود به علت ابداع اصل تقسیم عواید

شرکت پس از کسر مخارج به نسبت حجم خرید اعضا^۱ از شمیدس شرکتها ی

تعاونی نامیده است (۱)

(سیر تکاملی مکتبهای تعاونی در کشورهای اروپائی)

کشور انگلستان که زادگاه رابرت اون مبتکر اصول تعاونی هم زمان با انقلاب صنعتی در جهان بود . افکار و اقدامات تعاونی در انگلستان به وسیله گروه بافندگان شهر راجدیل دنباله اقدامات اون را تعقیب کردند و منجر به ظهور و توسعه نهضت تعاونی راجدیلیسم در انگلستان شد . در کشور فرانسه نهضت تعاونی رشد و توسعه پیدا کرد و دانشمندان بزرگی چون لوئی بلان که حقوق دان و مورخ متفکر و آشنا به رموز سیاسی عصر خویش بود و از جمله کسانی است که مفهوم عمیق روح انقلاب عصر صنعتی خود را عمیقاً درک نموده .

اساس فکری و پایه عملی که لوئی بلان از نهضت تعاونی دارد ، از سایه — متفکرین در این باره روشن تر و عملی تر است . لوئی بلان معتقد است که جامعه — باید امکان کار هر فردی را به فراخور حال آن تهیه کند و حقوق بشری او را که برای زندگی و حیات لازم است تأمین نماید ولی این حق در یک اجتماع که طبقات از —